

lehet avatkozni mások magánéletébe, és napjainkban az iszlám szélsőségesek erre támaszkodva igyekeznek terrorizálni a közvéleményt.” (Lásd *A dzsihád az iszlámban. Történeti áttekintés*. Keletkutatás 2013. tavasz. 5–28. 14.) Végül a *dzsihád* eszméjéről való teljes lemondás is az „iszlám reformáció” feltétele. Egyszerű felsorolásként ez persze utópisztikus hangzik, a kötet érvelése azonban sokkal részletesebb és alaposabb.

Érdekeséggéppen megjegyzendő, hogy címe, az „eretnek” (mint ezt az interjúban a kanadai riporter szavá is teszi) valójában nem a szerző iszlámmal szembeni álláspontjára vonatkozik, hiszen ebből a szempontból ő valójában *aposztata* (hitehagyott, vallásából kitért), akinek nincs semmilyen

joga az iszlámról nyilatkozni. „Eretneksége” a posztmodern liberalizmus egy bizonyos ágával szemben nyilvánul meg, amelynek képviselői ódzkodván az emberi jogi univerzalizmustól és a liberalizmus állítólagos dogmatizmusától, a konzervatív Ayaan Hirsi Alit azért támadták, mert bírálja egy olyan szent könyv szó szerinti olvasatának híveit, akik 7. századi módon viszonyulnak a homoszexualitáshoz, a nőkhöz, más vallásokhoz és egyéb kérdésekhez. A politikai eszmék bonyolult és sohasem egyszerűen a bal/jobbs felosztás mentén szerveződő konstellációinak köszönhetően ugyanis Ayaan valójában konzervatív politikus. (*Maclean's* 2015. április 13.)

Rigán Lóránd

VISSZATEKINTŐ

■ „A mindennapi szórványlét, szórványtapszalat bőségesen elég okot szolgáltat a szerkesztőnek, hogy keresni kezdje a mélyebb összefüggéseket, amelyek ismeretében nem csupán történelmileg válhatnak világosabbá a dolgok, hanem a jövő is (talán) realisabban ítélhető meg” – olvasom az 1991 novemberében megjelent első szórványszámunkat záró *Szerkesztői szó* kezdőszekvenciájában. Lapszámfelelősként már kezdettől úgy láttam, hogy akár a gondok számbavétele is meghaladja a szerkesztőség lehetőségeit. Ezért aztán módosítottuk – „korunkosítottuk” – elképzeléseinket; így jutottunk el ahhoz a felismeréshez, hogy célirányosabb a szórványgondok egyetemes és ugyanakkor sajátos megközelítése. A belső szórványok világától ekként jutottunk el a világproblémához: a vándorlás, kivándorlás kérdésköréhez. (mindjárt a decemberi számban).

Sajnos azóta sem jutottunk ennél tovább. De erről nem mi tehetünk, hiszen az a *helyzet* idézi elő, amelyiknek ma is foglyai vagyunk. Csiki Lászlót idézném, aki – kényszerű magyarországi áttelepülése tapasztalatainak birtokában – ekképp összegzett 1995. januárjában: „A kisebbségi »ügy« szószólói [...] többnyire a régi módon beszélnek ma is. Hagyományra hivatkoznak azok előtt, akik nem ismerik azokat a hagyományokat (vagy csak azokat ismerik, amelyeket értelmiségi szószólóik kiválasztottak, közvetítettek, kultiváltak számukra); metaforákat használnak, melyeknek még elemei is érthetetlenek a kívülállók számára. A »kisebbségi« tudatot erősítjük, ahelyett, hogy az ember- és magyarságtudatot erősítsenék. Mert mi volna, ha nem fogadnánk el, hogy kisebbségiek vagyunk – a szónak nemcsak számszerű, hanem egyéb értelmében is –, annak minden görccsel és követ-

kezményével? Már csak annál az egyszerű oknál fogva is, hogy a teljes emberi tudattal bíró egyén, közösség csupán *helyzete* folytán kisebbségi. Vagyis hogy a helyzetén és nem önmagán kell változtatnia...” (*Levél a szerkesztőhöz*)

A számfelelős ez alkalommal Kántor Lajos volt, akinek téma-beharangozóját ma is keserű szájjal olvasom. „Kinek kell a kisebbség? Az egyszavas, kegyetlenül hangzó válasz e kérdésre: *senkinek*. Főlöszleges a példákat, bizonyítékokat sorolni arra vonatkozólag, hogy a nemzeti kisebbséggel együtt egy országban élő többségnek (bevallja-e őszintén vagy sem) miért nem kell a kisebbség. Arra már bonyolultabb a válasz, hogy a másik (szomszédos) államba került, szülőföldjén őshonos kisebbség mikor és miért válik kényelmetlenné az ugyanazon nyelvet beszélő (szomszédos) többség, az anyaországbeli nemzet, anyanemzet számára. De amit így ritkán mondunk ki: maga a kisebbség is szabadulni szeretne kisebbségi státusától: többség akar lenni. Anyaországához, legalábbis anyanemzetéhez csatlakozhatna, ha tehetné. Minthogy általában nem teheti ezt a szülőföldjén, az elvándorlást választja – vagy egy más nyelvű és más kultúrájú többséghez, a saját országbelihez (esetleg távolibb külországához) asszimilálódik. Tehát előbb-utóbb mindenképpen felszámolja önmagát.”

A szórványgondokkal és a tömbmagyarság léthelyzetével egyaránt szembesítenek az identitástudat erodálódásának aspektusai. A *kivándorló irodalom* (Láng Gusztáv) nyomán támadt úrt változatlanul a kisebbségi írók töltik be, akiket portrévázlatában Bányai János Közép-Európa vándorainak nevezett. Minek köszönhető ennek a „bizonytalan arcképi és kétes egzisztenciájú” írófajtának a szívós fennmaradása? –

tette fel a kérdést a jeles újdívekí irodalomtudós. Válaszában Kuncz Aladárt idézi, aki szerint a kisebbségi csak a politikában kisebbségi, a kultúrában maga az egyetemesség. Nem véletlen, hogy a *Korunk* öt évtizedének (1957–2007) kétkötetes válogatása Bányaí Jánostól kölcsönözte az emblematikus címet: *Közép-Európa vándora*. Korunk-dosszié.

A többség és kisebbség viszonyrendszerében (is) a minőségeszmény valóra váltása a lényeg. Ezt veti fel az erdélyi kötődésű – ma a Hawaii-szigeteken élő – költő és nyelvész, Makkai Ádám. Akinek tanulmánya „átnyúlik” a *Kisebbségekről folytatólag* számunkba (1995. 2.), oly mértékben megnőtt egyik hónapról a másikra a jó minőségű kéziratok száma. Ezt a „helyzeti előnyt” igyekeztem kihasználni szerkesztőségi főtűtkárként, és közreadtam egy csoportra való kelet-európai rendszerváltást megelőző második kisebbségi létparadoxon-vita (1987–1988) szamizdat-dokumentumaiból.

A továbbiakban a Románián belüli kisebbségkutatásra irányult szerkesztőségünk figyelmé. Foglalkoztunk (1990 óta újból) a cigányokkal, a zsidókkal, majd az örményekkel, a szerbekkel, az albánokkal, a muzulmánokkal stb. Mígnem az anyaországbeli nemzet egy részétől megkaptuk a hírhedt választ, hogy kiknek nem kellene a határokon kívül rekesztett kisebbségek. A Makkai Sándor püspök elmenetelét követő 1937-es *Nem lehet*-vita még produktív lehetett, a 2004-es *NEM*-szavazatok nemzetstratégiai szempontból kontraproduktívak voltak, váratlan explóziójuk a nemzettudat erőzóját eredményezték.

A *Korunk* ettől kezdve a nemzettudat újragondolását kezdeményezte, a kisebbségi tudat meghaladásának lehetőségeit/módozatait kereste. Nemcsak a Kárpát-medencében, hanem az óceánon túl is.

Ezt illetően Kovalszki Péter tanulmányát emelném ki a 2013. évi 1-es számból: *Tények és gondolatok a diaszpóralétről, diaszpóra-nemzetről és magyarságtudatról*. A szerző 2012-es munkaprogramjára építi okfejtését: a) az Európai Protestáns Magyar Szabadegyetem Félix-fürdői tanácskozásán kifejtett nézeteire, b) az Ohio állambeli Reménység tavnál elhangzott előadásának gondolatmenetére, c) a Budapesten és Washingtonban tartott Magyar- és Észak-Amerikai Diaszpóra Tanácson rögzített feljegyzéseire. Innen már csakis a *Szigetek, szórványok, zárványok* (2014. 6.), a *Magyarok a szórványságban* (2015. 3.), illetve a mostani *Magyar szigetek és szórványok a Kárpát-medencében* számainak „startolása” következtethet.

De térjünk vissza a „témafelvezető” lap-számhoz. A finnországi emigrációból frissen hazatért Baász Imre grafikai szerkesztőnk négy tanulmányt emelt ki a címlapra: Kozma Zsolt:

Szóránysodás, Thomas Nágler: *Az erdélyi százság védelmében*, Borbándi Gyula: *Erdély az Új Látóhatárban*, Sente Imre: *Magyarok Svédországban*. A tartalomjegyzék szerint Vetési László vezető helyen írt *Szórványgondjainkról*. Gál Sándor a *Szigetek és félszigetek* vette számba a szlovákiai magyarság feldarabolásának történetében. Szépfalusi István az identitászavarokból kivezető utat kereste, Skultéty Csaba a kárpátaljai magyarság jövőjét.

Gál Sándor versét mostani lapszámunk „témafelvezetésének” köszönhetjük. Akárcsak a Vári Fábán Lászlót. Borbándi Gyula nemrég lezárult életművéről Pomogáts Béla írt a márciusi számunkban, de magam sem feledkeztem meg róla, amidőn a Reménység tavától hazanéző Cseh Tibor szellemi hagyatékát számba vettem a *Korunkban*. Kozma Zsolt továbbra is hűséges társunk maradt a lapépítésben, de a leginkább minden bizonnyal Vetési László, aki a szórványkutatás Kárpát-medencei szaktekintélyévé nőtte ki magát ezekben az évtizedekben.

Vetési első – Bürkösön szerzett szórványtan-pasztalatait összegző – tanulmánya a *Korunkban* jelent meg 1977-ben. Az 1989-es változást követően elsősorban az ő munkásságának köszönhető, hogy az erdélyi szórványgondok bekerültek az egyetemes magyar köztudatba. Aktív résztvevője az erdélyi magyar református egyházi megújulási mozgalomnak, négy éven át titkára az Országos Református Lelkészszerkezeti Szövetségnek; 1992-ben alapítója és azóta elnöke a szórványfeladatokat magára vállaló Diaszpóra Alapítványnak, titkára az Egyetemes Magyar Református Zsinat Szórványbizottságának, 1995-től társelnöke a Romániai Magyar Szórványtanácsnak; kezdeményezője és vezetője annak az 1996-ban indult programnak, amelynek keretében kolozsvári főiskolás fiatalok elkezdték a Kárpátokon kívüli magyar szórványok felkutatását és megszervezését. 1997-ben elindítja a „lélektől lélekig missziót”, 1998-ban a „nagyvárosi missziót”; az RMDSZ Oktatási Főosztálya számára elkészítette a vidéki pedagógusokat támogató „lámpás programot”, 2000-ben a hátrányos peremhelyzetű magyar közösségek építésére szolgáló „Úgy cselekedjünk, hogy megmaradjunk” stratégiát. Ebben a két tárgykörben dolgozta ki az *Iskola a nyelvhatáron* (1998) és a *Magyar egyház, de milyen nyelven?* (Kisebbségkutatás, 2000/2) c. elemző tanulmányokat. Kezdeményezője volt a *Holttenger dokumentációs program*nak, amelynek keretében adatbázis készült a szórványmagyar kisközösségekről. 2000-ben megszerkesztette és kiadta a 63 lelkész által aláírt *Algyógyi Nyilatkozatot*, amely a romániai magyar szórványkérdés és -program megrázó dokumentuma.